

aan lesbia

de oude meepse barg ligt
nimmermeer in drab
maar voorgoed op zachte kussens onder — uitgerekend —
de weelderigste boom Ons rest
slechts een schaduw dun als een dasspeld
om af te koelen lesbia
sinds je moeder goede zaken maakt
met de montage van haar
geldzucht en jouw schaamteloos lichaam
zijn je lippen — nu als in steeds
modieuzer gewaden gehuld zo
gewaagder lijkend dan ooit — mij toch
armelijk mager geworden

maar al werden je fraaie lokken plots
walgelijk rattenhaar of baarde je
onder mijn ogen een geslacht van
veelpotig of kruipend gedierte
ik verliet je niet want waar
zou ik nog rust kunnen vinden? in het zuiden
op brandende bergen soms of
onder de altijd bloedige barbaren in het noorden?
o ik moet er niet aan denken hoe in den vreemde
een van heimwee bezetene mij toefluistert:

“alle vlinders van dit voorjaar slapen op lesbos”

Lucebert

Uit: *amulet*, 1957.

D E SLEUTEL

“AAN LESBIA” VAN LUCEBERT

PAUL CLAES

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2010/4.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

De autodidact Lucebert bezat een bibliotheek die menig literatuurprofessor hem mocht benijden. Een recente inventaris somt zeseneenhalfduizend boeken op. Daaronder bevindt zich het deeltje uit de Klassieke Galerij dat de inspiratievontk van dit gedicht was: de bewerking die de classicus A. Rutgers van der Loeff in 1953 maakte van C. Valerius Catullus' *Carmina*.

Catullus wijdde de meeste gedichten van zijn bundel aan Lesbia. Achter die schuilnaam verborg zich Clodia, een aristocratische femme fatale die een tijd de vrouw van een consul was en er meer dan één minnaar (volgens Catullus zelfs driehonderd!) op na hield. In een relatie vol ups en downs bleef de dichter haar tegen beter weten trouw. Hij wisselde wanhopige liefdesverzen voor Lesbia af met baldadige schimpdichten aan het adres van zijn rivalen.

Lucebert vat deze driehoeksthematiek samen in een gedicht waarin hij de rol van Catullus op zich neemt. De eerste strofe cirkelt om de ontrouw van de geliefde, de tweede om de trouw van de minnaar. De tandenknarsende klank van de beginregels “de oude meepse barg ligt nimmermeer in drab” verraad al de ergernis van de jaloezse minnaar. Wie wil weten hoe Catullus zijn liefdesrivaal hier letterlijk en figuurlijk door het slijk haalt, moet Luceberts lijfwoordenboek raadplegen. Van Dale definieert het gewestelijke “meeps” als “zwak, ziekelijk”, “barg” als “gesneden mannetjesvarken” en “drab” als “moer, grondsop”. In de ogen van de stikjaloezse minnaar is zijn rivaal een ouwe lul: een afgeleefde, uitgeteerde, impotente smeerlap.

De passage zinspeelt op gedicht 17 van Catullus. Daar hoopt de spreker dat de futloze echtgenoot van een jong vrouwtje een brug wordt afgeduwd om in het slijk van

een stinkend moeras te genezen van zijn impotentie. Lucebert transformeert de onmannelijke man tot een gecasteerd modderzwijn.

De slappeling die ooit in de goot lag, ligt nu “op zachte kussens”, wat zowel doet denken aan een Romeinse sofa annex liefdesbed als aan de uitdrukking “op fluweel zitten” (een gemakkelijk leven leiden). De dichter kan zijn verontwaardiging niet onderdrukken nu hij uitgerekend dit summum van steriliteit ziet rusten in de schaduw van de “weelderigste boom”.

Het beeld van de weelderige boom suggereert naar klank en betekenis de weelde-rijge boezem van een vrouw, met borsten als hangende vruchten. In gedicht 2 smeekt Catullus Lesbia’s mus hem “koeling van te fellen gloed” te geven. Hier biedt de boom zijn rivaal overvloedig schaduw en koelt zo metaforisch zijn liefdesgloed af. Die troost is de dichter niet of nauwelijks gegund. De schaduw die op “ons” (Catullus en andere oud-minnaars van Lesbia) valt, is “dun als een dasspeld”. De vergelijking is een update van het cliché “dun als een naald, speld”. Het anachronisme (we zouden als sierspeld een Romeinse fibula verwachten) onderstreept hoe de situatie van alle tijden is.

De bijzin “sinds je moeder goede zaken maakt met de montage van haar geldzucht en jouw schaamteloos lichaam” is een voorbeeld van een apokoinou: de constructie is tegelijk de nazin van “ons rest slechts een schaduw... om af te koelen” en de voorzin van “zijn je lippen... mij toch armelijk mager geworden”. De term “montage” betekent hier zoiets als “combinatie” (“monteren” is immers samenvoegen). De moeder van Lesbia verkoopt het lichaam van haar dochter aan de meest biedende. Catullus zelf vermeldt Lesbia’s moeder nergens, Lucebert maakt haar tot een koppelaarster. Romeinse aristocraten gebruikten hun dochters voor sociale netwerken: Clodia en haar beide zusjes werden uitgehuwelijkt aan ex-consuls.

De tussenzin “nu als in steeds modieuzer gewaden gehuld en zo gewaagder lijkend dan ooit” hoort zelf syntactisch heel gewaagd niet bij “je lippen”, maar bij “jouw schaamteloos lichaam”. Lesbia prikkelt doordat haar kleding meer onthult dan verhult. De lippen roepen de vele duizenden kussen op die Catullus haar in gedicht 3 en 7 vraagt. Die overvloed is nu verschaald (“armelijk mager”).

Tegenover de ontrouwe geliefde van de eerste strofe staat de trouwe minnaar van de tweede strofe. Zijn verbeelding ziet Lesbia plotseling veranderen in een walgelijk wezen met rattenhaar en een monsterlijk kroost. De bestiale beeldspraak herinnert aan gedicht 60: “Heeft jou ’n woestijnleeuw in soms onder ’t hart gedragen of Scylla met geblaf rondom haar liezen heen, dat jouw hardvochtigheid voor mijn wanhopig klagen niets dan verachting had?”

Dat schrikbeeld openbaart de dubbele gedaante van Lesbia, het verleidelijke meisje dat tegelijk een vreeswekkende vrouw is. Het rattenhaar doet denken aan de hellenistische mythe van Medusa, de koningsdochter die zo trots was op haar mooie lokken dat

de jaloerse godin Athena haar slangenhaar gaf. Een verwante figuur is de verderfelijke demon Lilith, die Adam monsterlijk gedierte baarde. Het poëtische en plastische werk van Lucebert krioelt van knaagdieren, spinnen en slangen.

Ondanks alles weigert de dichter zijn geliefde te verlaten. In zijn inleiding veronderstelt Rutgers van der Loeff dat Catullus naar het verre Bithynië reisde om Lesbia te ontvluchten na hun stukgelopen relatie. Lucebert neemt die hypothese niet over, maar laat de dichter toch met de gedachte spelen naar het buitenland (“den vreemde”) te trekken. Zijn model is gedicht 11, waarin Catullus dreigt Lesbia te verlaten om diverse uithoeken van de wereld op te zoeken: Indië, Arabië, Parthië (in het oosten), Egypte (in het zuiden), Gallië, Brittannië (in het noorden). Lucebert noemt in plaats van al deze locaties twee windstreken: het zuiden en het noorden. Bij de “brandende bergen” van het zuiden denkt hij waarschijnlijk aan bergstreken “waar ’s zomers ’t zonlicht zengt en brandt” (gedicht 46, vers 5 in de vrije versie van Rutgers van der Loeff). De “bloedige” (bloeddorstige, oorlogszuchtige) barbaren in het noorden zijn de Galliërs en Britten die Catullus in gedicht 11 vermeldt. Een derde windstreek, het oosten, wordt gesuggereerd door Lesbos in de slotzin.

Catullus noemt in zijn verzen meermaals zijn vrienden Veranius en Fabullus, die hem in 57 voor Christus naar Klein-Azië vergezelden in het gevolg van de gouverneur van Bithynië. In de versie van Lucebert is een van die vrienden “een van heimwee bezetene” die hem een mysterieuze zin toefluistert: “alle vlinders van dit voorjaar slapen op Lesbos.”

Wie zijn de “vlinders van dit voorjaar”? Van Dale geeft als figuurlijke betekenis van “vlinder”: ongestadig, veranderlijk mens in de liefde; vergelijk ook nog “vlinderen”: ongestadig of luchtig van het een tot het ander overgaan, met name bij het aanknopen van liefdesbetrekkingen. Het voorjaar is het flirtseizoen bij uitstek.

Alle minnaars die in het voorjaar nog rond de meisjes fladderden slapen nu. Hun liefde is symbolisch tot rust gekomen. Waar? Op Lesbos. Dat eiland ligt ver van Rome voor de westkust van Klein-Azië en is kennelijk een streek waar de ontelbare bedrogen minnaars van Lesbia heen kunnen vluchten. Waarom kiezen ze juist Lesbos? Ongewijfeld omdat de naam van dat eiland hen onbewust doet denken aan Lesbia. Het slapen van deze vlinders herinnert hoe dan ook aan de liefdesslaap, zodat “slapen op Lesbos” een gedroomd beslapen van Lesbia wordt.

Dit is de laatste aflevering van de rubriek “De Sleutel”, waarin Paul Claes vijf jaar lang Nederlandstalige poëzie heeft ontsloten. De eerste “Sleutel” verscheen in het eerste nummer van de 49ste jaargang (2006) en behandelde “De moeder de vrouw” van Martinus Nijhoff. In het volgende nummer van *Ons Erfdeel* begint een nieuwe reeks, waarin Anton Korteweg op schilderijen gebaseerde gedichten zal bespreken.